

УДК 378.147

Саєнко Н.С.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті представлені провідні тенденції навчання іноземних мов майбутніх інженерів: орієнтація на особистість студентів, освітня автономія, інтегроване навчання на основі міжпредметних зв'язків. Освітня автономія аналізується з позицій позитивізму і конструктивізму. Розглядаються технічні та психологічні аспекти самоосвіти.

Ключові слова: міжкультурне спілкування, соціальне замовлення, лінгвістичні здібності, професійні мовні компетенції, самоконтроль.

Всі компоненти навчального процесу визначаються існуючим на кожний конкретний момент розвитку суспільства соціальним замовленням. Під таким замовленням розуміють очікування суспільства стосовно рівня кваліфікації, набору компетенцій і вмінь їх практичного застосування спеціалістами певної галузі. Напрямки змін і адаптації навчального процесу з іноземних мов до актуального соціального замовлення знаходять відображення у відповідних програмах. Для вищої технічної школи на даному етапі такі функції виконують Типова і Рамкова Програми з іноземних мов для професійного спілкування [1;2], побудовані на основі Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (ЗЕР) [3]. Програми розроблено з урахуванням загальних тенденцій сучасної професійної й педагогічної освіти.

Однією з провідних тенденцій виступає орієнтація навчально-виховного процесу на особистість студентів, на їхній особистісний і професійний саморозвиток. З позицій міжкультурного підходу головною метою навчання іноземних мов визначено сприяння розвитку цілісної особистості, її самоусвідомлення шляхом збагачення досвіду, розуміння відмінностей між іншими мовами та культурами [3, с. 1]. У цьому віддзеркалено гуманістичну спрямованість і гуманістичну функцію сучасної освіти, яка полягає у сприйнятті людини як найвищої цінності суспільства і постійному розвитку її здібностей для гармонійної самореалізації в кожній сфері життєдіяльності. Формування здібностей, як суми психічних властивостей, що лежать в основі можливості та рівня ефективності здійснення певної діяльності, відбувається тільки в ході планомірного вивчення і виконання такої діяльності. Здібності розвиваються на базі засвоєння знань, вдосконалення навичок і вмінь, проте здібності виходять за межі останніх і утворюють більш стійкі характеристики особистості. Успішне опанування іноземними мовами залежить від загальних пізнавальних інтелектуальних й лінгвістичних здібностей, тобто сукупності різних особливостей основних психічних процесів сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, уяви тощо. В педагогіці загальні здібності розглядаються як здатність до навчання (навчаємість), тобто здібності до засвоєння нових знань, до інтелектуальної, розумової здатності до опанування будь-яким предметом, в основі якого лежить продуктивне мислення, а центральним положенням виступає розумова діяльність. Здатність до навчання або вміння вчитися формується на основі життєвого досвіду як компетенції існування, декларативних знань як результату формального навчання, вмінь та навичок як здатності виконувати певні послідовні дії [3, с. 12]. Життєвий досвід, під яким розуміють сукупність особистісних характеристик, рис та звичок людини, проявляється у готовності проявляти ініціативу в міжкультурному спілкуванні й водночас демонструвати вміння уважно слухати, що спонукає партнерів по спілкуванню до активної взаємодії. Серед вмінь та навичок важливими й корисними для мовної освіти є легкість у користуванні словниками, інформаційними матеріалами і документами, мультимедійними засобами, в тому числі Інтернетом як засобом зв'язку і навчання. В залежності від притаманних здібностей студенти формують особисті стилі навчання, обирають стратегії навчання іноземних мов.

Однією з головних ознак навчаємості, як властивості особистості, є здатність до переносу з діяльності, в ході якої її було сформовано, на всі інші види діяльності внаслідок інтеріоризації. До того ж головним показником високого рівня розвитку здібностей вважається, поряд з переносом, володіння раціональними прийомами розумової діяльності. Це означає, що загальні здібності, сформовані в парадигмі лінгвістичних здібностей під час вивчення іноземної мови, активно застосовуються студентами для вивчення інших, в тому числі технічних дисциплін, що підвищує ефективність фахового зростання майбутніх інженерів.

Іншою сталою тенденцією іншомовної освіти майбутніх інженерів є інтегроване навчання на основі міжпредметних зв'язків. Мовна підготовка тісно пов'язана з вивченням спеціальності. Сучасні програми чітко орієнтують на вивчення не загальної іноземної мови і навіть не мови або «підмови» спеціальності, а на розширення професійної компетенції за допомогою іноземної мови. В опануванні обраного фаху студенти проходять декілька етапів: через загальнотехнічні дисципліни на молодших курсах до вузько профільних на завершенні бакалаврату і науково спрямованих в магістратурі. Паралельно з даним розподілом загальний курс іноземної мови в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» (НТУУ «КПІ») також диференційовано: I курс – «Вступ до загальнотехнічної іноземної мови» або «Вступ до іноземної мови гуманітарного спрямування»; II курс – «Іноземна мова загальнотехнічного спрямування» або «Іноземна мова гуманітарного спрямування»; III курс – «Іноземна мова професійного спрямування»; IV курс – «Іноземна мова для професійно-орієнтованого спілкування. Ділове мовлення»; V курс – «Іноземна мова для науковців». Відповідно до цього змінюється змістове наповнення навчання, здійснюється зсув акцентів з одних видів мовленнєвої діяльності на інші, відбувається зближення навчання мови й спеціальності.

Співпраця між мовними і технічними кафедрами сприяє можливості чітко вираженої цільової орієнтації змісту мовного навчання для кожної окремої спеціальності, більш усвідомленого і кваліфікованого відбору навчальних матеріалів. Широкого розповсюдження заслуговує узвичаєна для НТУУ «КПІ» практика узгодження навчальних планів випускових технічних кафедр і кафедр іноземних мов професійного спрямування. В межах такої співпраці плани базових лекційних курсів із спеціальності студентів, тематичний перелік змісту профільних дисциплін, стають основою для відбору навчальних текстів для вивчення іноземної мови. На аудиторних мовних заняттях і під час позааудиторної та самостійної роботи студенти формують навички і вміння тих самих чотирьох видів мовленнєвої діяльності: читання, аудіювання, говоріння і письма, проте основою для цього виступають тексти, тематично пов'язані з матеріалом спеціальності, який вони саме в цей час вивчають рідною мовою. Одночасно вирішуються дві задачі: формування іншомовної комунікативної компетенції та розширення і поглиблення знань із спеціальності. Джерела навчальних матеріалів різноманітні: монографії, дисертації, наукові збірники, які надають технічні кафедри; Інтернет-ресурси, патентні статті тощо. Такі іншомовні тексти дають можливість ширше ознайомитись з виучуваними темами спеціальності, розглянути підходи і здобутки різних наукових шкіл, що неможливо зробити на заняттях з фахових дисциплін через брак навчального часу. Важливим аспектом у зміцненні міжпредметних зв'язків є участь у двох щорічних конференціях НТУУ «КПІ», на яких студенти технічних спеціальностей іноземними мовами представляють свої власні дослідження з фаху. Зростання фахової компетенції через зростання іншомовної комунікативної компетенції підвищують мотивацію студентів до вивчення іноземної мови і мотивацію технічних кафедр до співпраці з викладачами іноземних мов, посиленню міжпредметних зв'язків.

Аналітичний огляд низки праць дидактів, педагогів й методистів дозволяє виявити ще одну сталу тенденцію сучасної іншомовної освіти для студентів немовних

спеціальностей – освітньої автономії, яка реалізується в умовах безперервності, наступності відповідно до тези, проголошеної в ЗЕР – «вивчення іноземної мови впродовж усього життя». Формування в студентів освітньої автономії передбачає розвиток у них умінь самоосвіти і самооцінки. Освітня автономія включає різні види самостійної роботи: автономне навчання, напівавтономне навчання, індивідуалізоване навчання, самоосвітнє навчання, які розрізняються ступінню відповідальності за організацію, здійснення, контроль і результати навчальної діяльності. За умови традиційної форми аудиторного навчання викладач визнається єдиним відповідальним за організацію і проведення навчання. Перехід до форми позааудиторного самонавчання вимагає розподілу такої відповідальності між викладачем і студентом через поетапне залучення студентів до прийняття рішень в процесі освітньої діяльності. У форматі самонавчання відповідальність за здійснення процесу навчання іноземної мови переноситься на студента, а питання організації навчання і відбір навчальних матеріалів вирішуються ним за допомогою та з консультаціями викладача. Це відрізняє самонавчання від самоосвіти, в якій всі питання організації та проведення навчання вирішуються студентом самостійно, без допомоги викладача.

Автономність та незалежність у вивченні іноземних мов тісно пов'язані з двома напрямками: а) індивідуалізація навчання, яка базується на положенні про те, що всі студенти мають різні здібності, різні потреби і різні стилі навчання; б) центрованість навчання на студенті, яка характеризується переходом від викладання мови як передачі суми знань до вивчення мови як активного використання знань, що передбачає зсув акценту з методів навчання на методи вивчення іноземних мов. Практика свідчить, що сам факт впровадження моделі самонавчання не виступає достатнім фактором розвитку автономності та незалежності студентів. Значною складовою успіху цього процесу є направляюча і координуюча роль викладача. Застосування студентом самоосвітньої програми без зворотного зв'язку не тільки не сприяє розвитку автономності та незалежності, а й знижує мотивацію і в більшості випадків призводить до поступового припинення навчальної діяльності.

Проблеми автономності навчання необхідно аналізувати в технічному і психологічному плані. В технічному аспекті головне питання пов'язане з тим, як озброїти студента відповідними технологіями і навичками. З психологічної точки зору автономність у навчанні розглядається: а) як здатність/спроможність студента нести більшу відповідальність за свою діяльність; б) як внутрішня трансформація.

Проблема автономності навчання іноземних мов завжди була об'єктом прискіпливої уваги вчених різних наукових шкіл і напрямів. Досить велике значення автономності надавали представники позитивізму, підходу до понять «знання» та «навчання», який домінував у ХХ сторіччі в гуманітарних науках Західної Європи, в тому числі в прикладній лінгвістиці [4, с. 19]. Позитивізм головним чином базується на положенні, що знання – це точне відображення об'єктивної реальності. Процес навчання, таким чином, може мати одну з двох форм в залежності від категорії знань, які мають бути здобуті.

1. Навчання являє собою просто передачу знань від одної особи до іншої. В цьому сенсі позитивістське розуміння знання є базовим для встановлення традиційного відношення викладач – студент, в якому мозок студента розглядається як посуд, що має бути заповнений знаннями, якими володіє викладач.

2. З іншого боку позитивізм підтримує тезу про те, що нові знання здобуваються шляхом висування гіпотез і багаторазовим практичним випробуванням. Така модель широко розповсюджена у прикладній лінгвістиці. Позитивісти також підтримують модель навчання, при якій необхідні знання є об'єктивно визначені наперед, проте не надаються у готовому вигляді, оскільки самостійний пошук забезпечує більш ефективне засвоєння.

Позитивізм пропагує дескриптивні підходи, в яких мова представлена категоріями структур і моделей і пропонується студентам як детермінована система або код. Таким чином позитивістські концепції мови слугують основою методів навчання, які базуються на запам'ятовуванні та багаторазовому тренінгу певних структур. Ті ж самі позитивістські

концепції можуть бути покладені в основу і більш комунікативно спрямованих методів навчання мов, якщо метою навчання вважається засвоєння певного набору лінгвістичних структур і форм, які будуть відповідно використані в мовній комунікації.

Позитивістські підходи до навчання лежать в основі технічного аспекту автономності студентів. Оскільки в опануванні мовою для комунікативних потреб завжди залишаються елементи засвоєння чітко означених структур і форм (наприклад, граматичних), автономність може розглядатися через поняття ситуативних умов, за яких це засвоєння відбувається. Найбільш ефективна з точки зору позитивізму модель навчання «викладач – студент» і найкраща форма навчання – аудиторне заняття мають бути використані для вирішення технічних проблем автономності: озброєння студентів технічними навичками і стратегіями навчальної діяльності, які допоможуть їм керувати своїм навчанням, тобто перебирати на себе деякі з функцій викладача у форматі позааудиторного навчання.

Не меншу увагу автономності навчання іноземних мов приділяли представники конструктивізму [4, с. 21]. Цей загальний термін в 90-х роках минулого сторіччя було застосовано з метою поєднання різних підходів у дослідженні таких галузей, як етнометодологія, символічна антропологія та пост-структуралістська літературна теорія, в яких знання розглядаються як конструювання значень. В прикладній лінгвістиці конструктивістські підходи базуються на положенні про те, що мова не є відображенням реальності, а становить лише сировину, вихідний матеріал для формування значень. На відміну від позитивізму, конструктивізм спирається на релятивістське розуміння поняття «знання», відповідно до якого кожна особа формує свою власну систему значень на базі загальної для всіх об'єктивної реальності. Отже, навчання – це реорганізація і реструктуризація особистого досвіду, а не поступове відкриття передбачених програмою навчання знань. Мова в такому аспекті представляє собою засіб для формування суб'єктивних реальностей, а відтак не може розглядатися як набір структур і форм, які можна вивчити. Кожен студент конструює свою версію виучуваної мови і процес навчання являє собою потенціальну реконструкцію такої мови. У конструктивістських підходах студенти головним чином є самі відповідальними за своє навчання. Наголос робиться на творчому підході, взаємодії з виучуваною мовою, обговоренні значень. Це означає, що конструктивістські підходи більш узгоджуються з психологічним аспектом автономності навчання, який фокусується на особистісних характеристиках студентів.

Розглядаючи психологічні питання освітньої автономії, слід брати до уваги той факт, що лише невелика кількість студентів має схильність і усвідомлення необхідності самостійного навчання. Дані педагогічної психології й проведені нами опитування студентів технічних факультетів НТУУ «КПІ» свідчать, що переважна більшість з них звертається до самостійного навчання знехотя і лише в тому разі, коли очевидно, що життєво важлива мета не може бути досягнута іншим шляхом. Відсутність мотивації до роботи в режимі самонавчання і самоконтролю призводить до того, що необхідні навички такої роботи у студентів немовних факультетів є недостатньо сформовані. Це свідчить про нерозривний взаємозв'язок технічного і психологічного аспектів освітньої автономії – невирішеність технічних питань хибно впливає на психологічний компонент освітньої діяльності.

Одним із шляхів вирішення проблеми є впровадження більшої гнучкості в організаційний процес навчання іноземних мов таким чином, щоб викладач працював фронтально з групою в режимі аудиторної роботи лише частину відведеного часу, а решта часу була відведена для створення умов для навчання в інших формах, а саме для навчання в режимі автономії. Ефективним є також поступове впровадження в процес навчання таких елементів (форм роботи, індивідуалізованих видів роботи, варіювання часу і темпу роботи та ін.), які б сприяли просуванню студентів до більшої незалежності в оволодінні іноземними мовами. Підвищення незалежності повинно йти паралельно із зростанням відповідальності за результати такого процесу.

Перехід до автономного навчання має відбуватися поетапно:

- а) спочатку студент працює самостійно протягом спеціально організованого фрагменту аудиторного заняття. Контроль викладача відсутній, але в разі необхідності студент може звернутися за консультативною допомогою;
- б) далі студент навчається самостійно протягом цілого заняття. Контроль і допомога викладача відсутні, але в кінці заняття спільно з викладачем та іншими студентами групи проводиться обговорення і аналіз успішності самостійної роботи кожного;
- в) студенти працюють незалежно від групи під час періоду, призначеного для самостійної роботи.

Ефективними засобами розвитку навичок самостійної навчальної діяльності виступають робота в команді, робота в парах, модульно-проектна методика. Суттєвим показником того, що студент перебирає на себе відповідальність за своє навчання, є достатній рівень сформованості навичок самоконтролю, самокорекції та самооцінки. Успішність запровадження автономності студентів у навчанні іноземних мов потребує від викладача значної підготовчої роботи, оволодіння викладачем і студентами новими технологіями навчання, внесення певних змін у розподіл ролей між ними.

Важливе значення для реалізації освітньої автономії мають ресурсні центри. З цією метою на факультеті лінгвістики НТУУ «КПІ» створено Центр інформаційних технологій навчання іноземних мов, в якому студенти 112 спеціальностей, які навчаються на 26 факультетах даного університету, отримують консультативну допомогу викладачів, користуються мультимедійними засобами навчання, зокрема мають необмежений доступ до Інтернет ресурсів.

Інструментом фіксації особистих досягнень в опануванні іноземною мовою виступає Європейський Мовний Портфель, який завдяки розробленим шкалам вимірювання рівнів володіння кожною мовою, реєстру мовних компетенцій допомагає здійснювати регулярну самооцінку рівня володіння мовою.

Розглянуті особливості навчання іноземних мов: орієнтація навчально-виховного процесу на особистість студента, інтегроване навчання на основі міжпредметних зв'язків і освітня автономія є не єдиними, проте провідними тенденціями сучасної іншомовної освіти студентів технічних спеціальностей. Постійне врахування таких тенденцій, планомірна робота по підготовці й впровадженню всіх компонентів оновленого навчального процесу дозволять більш ефективно виконувати соціальне замовлення – підготовку майбутніх інженерів, які володіють широким колом професійних, в тому числі, мовних, компетенцій.

Список використаних джерел

1. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Колектив авторів : Г.Є.Бакаєва та ін. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
2. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України. Колектив авторів: Анеліна С.М. та ін. – К. : Ленвіт, 2006. – 90 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання/ Науковий редактор українського видання доктор пед.наук, проф. С.Ю.Ніколаєва . – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. *Autonomy and Independence in Language Learning* /Edited by Ph. Benson and P. Voller. – Longman: London and New York, 1997. – 270 p.

The paper presents three main tendencies in foreign language education of future engineers: learner-centered approach, learner autonomy, integrative education on the multi-subject basis. Autonomy in language learning is analyzed through positivism and constructivism. Technical and psychological aspects of autonomous learning of languages are discussed.

Key words: *intercultural communication, societal expectations, language abilities, professional language competences, self-assessment.*